
PRESENTACIÓ

«Quan un hom té la força de renunciar a explicar els moviments dels pobles per les idees —que no tenen cap valor, en aquest cas— i dóna als instints, a les necessitats socials, la importància que tenen, veu les coses amb molta més claredat. Des d'aquest punt de vista, una estructuració de la ideologia política europea sobre la base de la unitat sembla cada dia més difícil. Els pobles devastats per la guerra iran madurant la seva crisi i, en aquestes crisis, hi trobaran elements per estilitzar la seva personalitat.»
Josep Pla, «La crisi de l'humanisme» (1929)

La Gran Guerra va abocar Europa a una crisi moral sense precedents. El conflicte havia esbotzat els fonaments del vell continent, i la desfeta no tan sols havia generat ferides que trigarien a cicatritzar en el terreny polític, econòmic o social, sinó també en el de la consciència moral dels intel·lectuals. Els principals estats-nació del segle anterior, metròpolis de grans imperis, s'havien enfrontat en una guerra civil d'abast europeu, que havia acabat arrossegant el món sencer. Ara bé, com van afirmar de seguida nombrosos intel·lectuals —Romain Rolland, Stefan Zweig, Ramiro de Maeztu i el més conegut entre nosaltres, Eugeni d'Ors...—, la guerra tan sols havia estat la culminació, el zenit d'una crisi espiritual i de consciència de l'individu europeu que tenia probablement els seus orígens en el racionalisme extremista del segle XVIII. El conflicte bèl·lic, entès com una lluita fratricida a escala continental, no hauria estat la solució d'aquella crisi, sinó el seu moment culminant. En aquell context, en l'inici de l'inestable període d'entreguerres marcat per la fi del liberalisme, van aflorar d'arreu d'Europa, també a Espanya i a Catalunya, les veus de nombrosos intel·lectuals que advocaven per una «reconstrucció» que calia vertebrar al voltant de la reivindicació d'un sentiment humanista i de la unitat moral. Va néixer, així, el corrent de pensament que de seguida es va conèixer com a «Nou Humanisme» o «Tercer Humanisme».

Com explica Sílvia Coll-Vinent en l'article que obre el dossier que ara presentem, el valor del terme *humanisme*, tal com el feien servir les principals veus intel·lectuals

europes en aquell moment, té l'origen en el neologisme alemany *Humanismus* creat a principis del vuit-cents. En aquell ambient de *Neuhumanismus*, que va culminar l'època de Goethe, Wilhelm von Humboldt i Johann Gottlieb Fichte van projectar un sentit ideal, de civilització grega, en un programa pedagògic basat en l'aprenentatge dels clàssics grecollatins. Durant aquell segle, i especialment al llarg del segle XIX, el programa va decaure, però la concepció no es va oblidar mai del tot. En llargues dècades posteriors, va dominar i va progressar sobretot a través de l'humanisme filològic germànic, el qual va entendre la dedicació humanística com una activitat científica, historicista i al marge de la formació cívica. Arran de la crisi de valors com a conseqüència de la Primera Guerra Mundial, i malgrat que l'estudi filològic com a mitjà de coneixement no s'arribés mai a posar en qüestió, els classicistes van començar a qüestionar la seva funció. Va iniciar-se, doncs, la reclamació d'un retorn a l'orientació de Humboldt i Friedrich August Wolf, al valor polític o cívic de l'humanisme considerat, sobretot, com la transmissió de la idea de formació de la persona (i dels pobles, per extensió) que els grecs havien descobert: la *paideia* o el seu equivalent alemany, *Bildung*.

Aquella doctrina, impulsada per alguns intel·lectuals com el filòleg Werner Jaeger (1888-1961) a finals de la segona dècada del segle XX, es va propagar amb el nom de «Tercer Humanisme» (*Der dritte Humanismus*), després de l'humanisme italià del Renaixement i del prussià de principis de segle XIX. A França, en aquells mateixos anys, havia nascut l'Association Guillaume Budé, amb un paper crucial en la difusió de l'objectiu de restauració clàssica, dins la qual Paul Valéry i Hermann Keyserling tindrien un paper irradiador protagonista. En paral·lel, els principals representants de l'Action Française, en el seu vessant més culturalista, des del mateix Charles Maurras fins a l'hellenista Victor Béraud, es basarien en aquell tipus d'accions culturals per propagar els nous valors de l'«humanisme». A Anglaterra, la figura de referència, G. K. Chesterton, es faria ressò al seu torn d'aquell tipus de noves inquietuds, finalment realitzades per algunes de les millors veus de la generació posterior, especialment el poeta T. S. Eliot. També correspon a aquells anys la publicació de dos assaigs fonamentals, *Der Untergang des Abendlandes* d'Oswald Spengler (1918) (publicat en castellà l'any 1923 amb el títol *La decadència de Occidente*), i *La Crise de l'esprit* del poeta Paul Valéry (1919), o la fundació de l'Escola de la Saviesa per part del comte de Keyserling (1920). I a Catalunya, per indicar només dos importants referents, el poeta Carles Riba, amb les seves traduccions dels clàssics grecs i llatins i, és clar, Joan Estelrich, sota els auspicis del polític i mecenes Francesc Cambó, emularien clarament aquell esperit a través de la creació de la cabdal Fundació Bernat Metge, nascuda el 1923 i constituïda com a filial de la Budé. Són només alguns dels exemples que denoten la capillaritat i floració arreu del continent d'un corrent de pensament que, malgrat els matisos

---

entre els diversos actors, s'orientava envers una mateixa direcció. En termes generals, defensava el principi d'autoritat i el valor de la tradició com a elements ordenadors de la societat, amb una orientació clarament conservadora.

Ara bé, el projecte de «restauració» clàssica adoptava matisos en el punt de vista d'alguns representants del moviment, com el mateix G. K. Chesterton, el crític rus Nikolai Berdiàiev (autor d'un assaig fonamental, traduït al francès el 1924: *Un Nouveau Moyen Âge: Réflexions sur les destinées de la Russie et de l'Europe*), o el menys conegut Hilaire Belloc, entre d'altres. Aquests autors interpretaven que, tot pouant en les arrels clàssiques de Grècia i Roma, la civilització europea—i, per extensió, tot Occident—, havia arribat al seu punt àlgid durant l'edat mitjana i els inicis de l'edat moderna. En aquells temps, segons aquests autors s'havia arribat a la combinació justa entre els valors i bagatge aportats pel món clàssic i el coneixement i la pau espiritual que oferia l'ortodòxia cristiana—catòlica—, donant com a resultat l'enyorada i tan anhelada unitat moral europea preconitzada per Eugeni d'Ors. A més, defensaven que, en el terreny social, aquell període s'havia caracteritzat per l'estabilitat i el repartiment de la riquesa en petits propietaris. En definitiva, defensaven l'edat mitjana i l'Humanisme renaixentista com un període d'ortodòxia i de progrés de l'individu i la societat, contraposat al racionalisme que s'havia imposat des de principis del segle XVIII. En aquest sentit, a més, el corrent es posicionava clarament en un sentit conservador, clarament anticomunista, alhora que criticava els nacionalismes d'Estat que havien substituït els valors que, segons els neohumanistes, relligaven Europa en un mateix esperit.

Així, doncs, amb eixos de reflexió diversificats, l'humanisme renovat i polifònic seria reivindicat com l'eix principal de la reconstrucció que havia d'afrontar Europa, i mantindria el pols durant tot el període d'entreguerres, generant un volum considerable de relacions intel·lectuals internacionals, una considerable bibliografia i l'organització d'iniciatives notables com congressos i *entretiens*, amb la intenció de discutir el «Nou humanisme». «Vers un nouvel humanisme» era el títol del que va tenir lloc a Budapest el 1936, centrat en la discussió del paper «de les humanitats en la formació de l'humanisme contemporani», és a dir, les humanitats clàssiques i les «notions nouvelles», terme que englobava la ciència, la civilització industrial i les «étrangères».

En el panorama intel·lectual espanyol, aquells debats havien estat introduïts per l'escriptor basc Ramiro de Maeztu (1875-1936). El 1916, en plena Guerra Mundial, va publicar a Londres, on exercia com a periodista, el volum *Authority, Liberty and Function in the Light of the War*, en el qual fonia, en una vertebrada argumentació ideològica, diversos articles publicats anteriorment a la revista *The New Age*. El llibre va ser traduït al castellà el 1919, i publicat per l'editorial barcelonina Minerva, preci-

sament amb el títol *La crisis del humanismo*. Donada l'amistat que unia Maeztu amb Ors i amb alguns periodistes catalans establerts a la ciutat londinenca (Eugeni Xammar, Josep Pla), no es pot descartar que el llibre circulés entre els ambients intel·lectuals barcelonins, malgrat no gaudir-hi d'un ressò notable. En l'àmbit espanyol, més tard i amb projecció internacional, van participar en aquells debats filòsofs i pensadors de categoria incontestable com Salvador de Madariaga, José Ortega y Gasset i, fins i tot, Pío Baroja.

Al seu torn, a Catalunya, més enllà del llibre de Maeztu, durant les dues primeres dècades del segle passat, el programa polític, cultural i cívic noucentista va desplegar-se amb tota la seva amplitud gràcies a l'ambició intel·lectual i a l'agitació cultural d'Eugeni d'Ors. En aquell marc, i malgrat no haver participat de manera directa en la contesa mundial ja que Catalunya, dins Espanya, es va mantenir neutral —i, per tant, no va patir de manera tan ferotge les seves conseqüències de tot ordre—, els ambients intel·lectuals no van ser aliens a la circulació de les idees neohumanistes, sinó tot al contrari. L'ambient noucentista va propiciar que els postulats del «Nou Humanisme» trobessin un terreny fèrtil entre la intel·lectualitat catalana, i hi circulessin amb rapidesa, especialment a través de les pàgines de periòdics i revistes. Eugeni d'Ors des del seu nou *Glosari* o Joan Estelrich, com a peça essencial del programa cultural cambonià, van ser les figures amb més projecció i activitat a escala internacional, en un diàleg natural i fluid amb els principals autors europeus del corrent, des de Bertrand Russell, Paul Desjardins o Romain Rolland fins al mateix Keyserling i Valéry, o el crític Ernst Robert Curtius, que van visitar freqüentment Barcelona. Però no hi van ser les úniques veus: el filòsof Joan Crexells, el crític Josep M. Capdevila, l'hellenista Carles Riba, el jove crític literari Ramon Esquerra, el pedagog i traductor Pau Romeva o el caputxí Miquel d'Esplugues, entre molts d'altres, durant els anys vint i trenta, van incloure entre les seves preocupacions intel·lectuals la qüestió de l'emergència i la necessitat del «Nou Humanisme». Van haver de constatar, també, la seva immediata crisi posterior, com va haver d'admetre, amb la seva reconeguda porositat cultural, el sempre lúcid Josep Pla en el seu article «La crisi de l'humanisme», publicat a *La Veu de Catalunya* el 17 d'agost de 1929.

Malgrat aquest interès, l'anàlisi i la interpretació de la incidència del «Tercer Humanisme» o «Nou Humanisme» a Catalunya no compta encara amb estudis comparatistes, globals i panoràmics. S'han publicat estudis cabdals que s'hi han aproximat de formes diferents, com el de Carles Lluç *La novel·la catòlica a Catalunya* (Cruïlla, 2000), el de Sílvia Coll-Vinent, *G. K. Chesterton a Catalunya i altres estudis sobre una certa anglofilia (1916-1938)* (PAM, 2010), o els volums col·lectius coordinats per Xavier Pla, *Maurras a Catalunya. Elements per a un debat* (2014) i *El món d'ahir de Joan*

Estelrich. Dietaris, cultura i acció política (PUV, 2015), entre d'altres. I també anàlisis de diverses figures intel·lectuals que van establir contacte o van defensar els postulats humanistes, no tan sols Ors, Estelrich o Pla, sinó també Manuel Brunet, Carles Riba, Josep Carner o J. V. Foix. No podem esmentar-los tots, i el seu valor com a punt de partida és indiscutible.

No obstant això, quedava pendent un acostament directe al fenomen d'aquest «Nou Humanisme» a Catalunya, un buit que aquest dossier pretén modestament contribuir a cobrir. Sense pretensió d'exhaustivitat, les pàgines següents ofereixen diverses perspectives metodològiques i eixos d'anàlisi crítica de la penetració de l'ideari neohumanista en la cultura catalana, coincidint, en tots els casos, en el paper crucial de la premsa com a espai de difusió i debat de les idees. Capçaleres com *La Veu de Catalunya*, *La Publicitat*, *Mirador*, *Criterion*, *La Revista*, *La Nova Revista*, *Revista de Catalunya* o *El Matí* són només algunes de les publicacions que durant els anys vint i trenta van incloure a les seves pàgines comentaris de les reflexions que s'estaven produint a Europa al voltant de la qüestió, així com debats sobre la seva aplicació i adaptació a la realitat catalana. Aquella vitalitat de la premsa catalana culta, però amb ambició d'arribar al «gros públic», és la millor demostració que, des de la postguerra mundial, aquest espai cultural havia esdevingut majoritari en l'expressió del debat i la contraposició de les idees.

En les pàgines següents, el lector trobarà estudis que aborden la penetració i incidència del «Nou Humanisme» a Catalunya en diversos vessants i a través de diverses figures. En primer lloc, en la seva contribució, després d'ordenar i establir les coordenades del corrent neohumanista, la professora de la Universitat Ramon Llull Sílvia Coll-Vinent dilucida el paper crucial de Joan Estelrich en la seva plasmació a Catalunya a través del programa cultural vinculat a la Fundació Bernat Metge, l'impuls de la revista *Humanitats* i les intervencions del director de la Fundació Bernat Metge a l'*entretien* de Budapest. Al seu torn, el professor de la Universitat de Lleida Jordi Malé aborda, en un exercici de literatura comparada, la relació entre T. S. Eliot i Carles Riba, poetes i crítics destacats que presenten evidents afinitats d'interessos, entre els quals es troba la reflexió sobre l'humanisme. En el tercer article, el professor de la Universitat de Girona Francesc Montero aprofundeix en l'examen de la penetració a Catalunya del nou humanisme anglès d'arrel catòlica. G. K. Chesterton en va ser el principal exponent, però no l'únic. El seu gran amic Hilaire Belloc va brillar amb llum pròpia en la defensa de l'ortodòxia catòlica com a pilar fonamental de la civilització occidental. En el quart article, a través de l'anàlisi del punt de vista del crític comparatista Ramon Esquerra, el professor de la Universitat de Massachusetts Guillem Molla argumenta la capacitat del crític per a introduir el pensament de

---

nombrosos autors —Karl Jaspers, Paul Hazard, Nicolas Berdiàiev...—a Catalunya. Finalment, en el cinquè article, el professor de la Universitat de Girona Xavier Pla explora la contradictòria i difícil recepció a Catalunya de la figura i l'obra de Stefan Zweig, més enllà de l'èxit popular de les seves novel·les i de la seva presència habitual en la premsa cultural catalana d'entreguerres.

Esperem que les contribucions d'aquest monogràfic no tan sols palesin la capacitat de dialogar i d'intervenir des de Catalunya en els debats europeus d'entreguerres. Confiam que animin també a plantejar nous reptes a la crítica cultural i estimulin a estudiar encara més i millor termes i conceptes, figures i plataformes, debats i polèmiques que posen en evidència, un cop més, l'extraordinària modernitat intel·lectual i l'efervescència cultural, literària i periodística de la cultura catalana durant el primer terç del segle passat.

XAVIER PLA

Universitat de Girona

xavier.pla@udg.edu

ORCID 0000-0001-6148-342X

Francesc Montero

Universitat de Girona

francesc.montero@udg.edu

ORCID 0000-0002-8742-7423